

Gramatička i semantička kongruencija sa imenicama III Stevanovićeve vrste koje označavaju osobe oba pola

U radu se istražuje kongruencija sa imenicama III Stevanovićeve vrste koje mogu da označavaju i osobe muškog i osobe ženskog pola, pošto je primećeno da dolazi do kolebanja da li uz takve reči treba staviti kongruentnu reč u muškom ili u ženskom rodu. Upoređivani su rezultati anketa kada ispitanicima nije bilo naglašeno kog su pola osobe koje je trebalo da opisuju određenim kongruentnim pridevima i kada im je bilo naglašeno da su te osobe muškog pola. Utvrđeno je da najveći broj ispitanika u množini koristi gramatičku kongruenciju, ali i da postoje imenice sa kojima se u jednini koristi isključivo semantička kongruencija i određeni broj imenica sa kojima se u jednini u većoj meri koristi gramatička kongruencija.

Uvod

Kongruencija predstavlja morfosintaksičku vezu između reči, tj. slaganje u rodu, broju, padežu ili licu (u zavisnosti od toga koje vrste reči stupaju u odnos). Pod gramatičkom kongruencijom se podrazumeva slaganje kongruentne reči sa gramatičkim rodom, odnosno slaganje po obliku (*prokleta varalica*), a pod semantičkom kongruencijom slaganje sa prirodnim rodom, odnosno slaganje po značenju (*prokleti varalica*) (Stanojčić i Popović 2004: 296).

U ovom radu se istražuje upotreba gramatičke i semantičke kongruencije sa imenicama III Stevanovićeve vrste koje mogu da označavaju osobe oba pola. Ove imenice odlikuje pojava koja se u nauci zove *epicoena* (pojava „dvorodnosti“ kod imenica) (Ivić 1960). Do te pojave dolazi jer gramatičko obeležavanje roda nije uvek usaglašeno sa razlikom u

polu. Ako nema usaglašenosti u jednini, neće je biti ni u množini (*ta dobričina/te dobričine*), a čak i ako ima usaglašenosti u jednini, ne mora da znači da će je biti u množini (*taj vladika/te vladike*) (Ivić 2005).

M. Stevanović je u „Savremenom srpskohrvatskom jeziku II“ takve imenice podelio na dve grupe (Stevanović 1986). Prvu grupu čine imenice koje označavaju određeno zvanje i u jednini imaju samo semantičku kongruenciju (*zanatlija, starešina, kolo vođa, vojvoda, sudija, sluga* itd.) jer muškarci tradicionalno vrše te funkcije. Ove imenice u množini obično imaju gramatičku kongruenciju. Međutim, Stevanović navodi i malobrojne primere iz književnih dela u kojima je uz te imenice u jednini upotrebljena gramatička kongruencija, ističući kako je to odlika stila.

Drugu grupu čine imenice koje označavaju nosi oće osobina (*bekrija, budala, varalica* itd.) i navodi mnogobrojne primere za gramatičku i semantičku kongruenciju i u jednini i u množini.

Stanojčić i Popović u „Gramatici srpskog jezika“ sa imenicama prve grupe u jednini „dozvoljavaju“ samo semantičku kongruenciju, a sa imenicama druge grupe i gramatičku i semantičku. U drugoj grupi „dozvoljavaju“ obe kongruencije u oba broja (Stanojčić i Popović 2004).

P. Piper u knjizi „Sintaksa savremenoga srpskog jezika“ razlikuje dvadeset kongruencijskih klasa i ovakve imenice tu čine petu klasu. Međutim, on pominje samo semantičku kongruenciju u jednini i gramatičku u množini, i to na primeru vojvoda (iz Stevanovićeve prve grupe), ne pominjući imenice iz druge grupe (Piper *et al.* 2005).

Niko od autora ne govori o tome koja je kongruencija češća, odnosno koja je prirodnija savremenom govorniku. Zato se u ovom radu ispituje da li je gramatička kongruencija i u jednini i u množini češća i da li se javlja čak i u prvoj grupi, gde njena upotreba nije opisana.

Ivana Mitrović (1990), Smederevo, Dimitrija Davidovića 6/4, učenica 4. razreda Gimnazije Smederevo

MENTOR: Dušica Božović, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu

Tabela 1. Slaganje u rodu sa imenicama iz prve grupe prema gramatici Stanojčić-Popović

	jednina	množina
gramatička kongruencija		One sudije su došle.
semantička kongruencija	Onaj sudija je došao.	Oni sudije su došli.

Tabela 2. Slaganje u rodu sa imenicama iz druge grupe prema gramatici Stanojčić-Popović

	jednina	množina
gramatička kongruencija	Ona pijanica je došla.	One pijanice su došle.
semantička kongruencija	Onaj pijanica je došao.	Oni pijanice su došli.

Materijal i metode

Korpus ovog istraživanja obuhvataju podaci iz trideset i dve ankete koje su popunjavali polaznici i saradnici u Istraživačkoj stanici Petnica (uzrasta od 16 do 23 godine) i trideset i dve ankete koju su popunjavali srednjoškcolci i studenti u Novom Sadu (uzrasta od 16 do 23 godine). Te dve grupe ispitanika nazvane su grupa A, odnosno grupa B. Obe grupe su kao zadatak imale da popune istu anketu, koja se sastojala od četiri zadatka. U prvom zadatku je trebalo da ispred imenica III Stevanovićeve vrste dodaju prideve i tako, spontano slažući imenicu i pridev, pokažu da li koriste gramatičku ili semantičku kongruenciju. U drugom zadatku, ispitanici su samostalno završavali započete rečenice koje su sadržale ispitivane imenice u množini. Posmatrano je kako sa subjektom kongruiraju radni glagolski pridev. U trećem zadatku, ispitanici su u sintagme sa zdatim imenicama dodavali upitno-odnosne zamenice, pokazujući da li sa tim imenicama koriste gramatičku ili semantičku kongruenciju. U poslednjem zadatku, ispitanici su imali mogućnost da izaberu između gramatičke i semantičke kongruencije sa zdatim imeničkim sintagmama (u skladu s tim u kom rodu češće koriste pridev). Kod prve grupe ispitanika (grupe A), nigde nije naglašeno da li su osobe označene datim imenicama muškog ili ženskog pola. Kod druge grupe ispitanika (grupe B), bilo je naglašeno da su sve osobe muškog pola. Kada je kao rešenje napisana druga vrste reči, rešenja nisu bila analizirana.

Validna rešenja su prebrojana i u brojkama i procentima je izraženo koliko se ispitanika, prvo po grupama, a zatim i ukupno, opredelilo za gramatičku, a koliko za semantičku kongruenciju. Odgovori su prvo analizirani po pojedinačnim pitanjima, a na kraju su svi odgovori prikazani kvantitativno.

Rezultati i diskusija

U prvom zadatku ankete, ispitanici su dobili po četiri imenice iz obe grupe u jednini (*zanatlija, starešina, kolovođa* i *vojvoda* iz prve grupe; *kukavica, tvrdica, mušterija* i *uhoda* iz druge grupe) i po četiri imenice iz obe grupe u množini (*kolege, gazde, drvoseče* i *sudije* iz prve grupe; *neznalice, pijanice, varalice* i *skitnice* iz druge grupe) i trebalo je da ispred njih napišu pridev za koji misle da ih opisuju. Ispitanici grupe A su sa imenicama iz prve grupe u jednini u 125 od ukupno 128 slučajeva upotrebili semantičku kongruenciju, kako je i očekivano. U dva slučaja pojavilo se nevalidno rešenje (imenice umesto prideva) i u jednom slučaju upotrebljena je gramatička kongruencija (*razredna starešina*). Kada je sa ispitanikom provereno da li je razumeo pitanje, utvrđeno je da zaista na taj način koristi kongruenciju sa tom imenicom. Ispitanici grupe B su sa istim imenicama upotrebili semantičku kongruenciju u svih 128 slučajeva.

U grupi A, sa imenicama iz druge grupe odgovori su bili mnogo raznovrsniji, ali je ipak i u jednini i u množini preovladala gramatička kongruencija. Od ukupno 128 rešenja, u 88 je upotrebljena gramatička kongruencija. Kod imenice *kukavica* u 25

Tabela 3. Slaganje sa imenicama prve i druge grupe u jednini po rezultatima ankete u grupi A

Grupa	Semantička kongruencija	Gramatička kongruencija
I grupa (zanatlija, starešina, kolovođa, vojvoda)	98%	1%
II grupa (kukavica, tvrdica, mušterija, uhoda)	31%	69%

Tabela 4. Slaganje sa imenicama prve i druge grupe u jednini po rezultatima ankete u grupi B

Grupa	Semantička kongruencija	Gramatička kongruencija
I grupa (zanatlija, starešina, kolovođa, vojvoda)	100%	
II grupa (kukavica, tvrdica, mušterija, uhoda)	39%	61%

Tabela 5. Slaganje sa imenicama iz prve i druge grupe u množini po rezultatima anketa svih ispitanika

Grupa	Semantička kongruencija	Gramatička kongruencija
I grupa (kolege, gazde, drvoseče, sudije)		100%
II grupa (neznalice, pijanice, varalice, skitnice)		100%

odgovora, kod imenice *tvrdica* u 17, kod imenice mušterija čak u 29 i kod imenice uhoda u 17 odgovora.

U grupi B došlo se do sličnih rezultata, ali je više upotrebljavana semantička kongruencija nego kod ispitanika A grupe. Od ukupno 128 rešenja, u 78 je upotrebljena gramatička kongruencija: kod imenice *kukavica* u 21 odgovoru, kod imenice *tvrdica* u 16, kod imenice *mušterija* u 30 i kod imenice *uhoda* u 11 odgovora.

Svi ispitanici u obe grupe su u množini upotrebili gramatičku kongruenciju, i sa prvom i sa drugom grupom, što možda pokazuje zašto se u „Sintaksi savremenog srpskog jezika“ pojavljuje samo podatak o gramatičkoj kongruenciji u množini.

U drugom zadatku ankete, ispitanicima je zadato da nastave rečenice koristeći glagol u perfektu, tako pokazujući kako kongruiraju radni glagolski pridev sa imenicama iz druge grupe u množini. U grupi A su zabeležena tri slučaja semantičke kongruencije i to sa imenicom *lenčuge* (*Lenčuge* su celu školsku godinu pokušavali da kuliraju, ali znalo se šta ih čeka na kraju godine./*Lenčuge* su celu školsku godinu cirkali pivo i pušili pljuge ispred škole, ali su na kraju ipak položili razred./*Lenčuge* su celu škol-

sku godinu prespavali.), dok je u grupi B zabeleženo mnogo više primera semantičke kongruencije – sedam sa imenicom *lenčuge*, četiri sa imenicom *ulizice*, dva sa imenicom *budale*, ali ni jedan sa imenicom *skitnice*. U svim ostalim slučajevima, upotrebljena je gramatička kongruencija.

U trećem zadatku ankete, ispitanici su u sintagme koje sadrže imenice iz prve i druge grupe dodavali upitno-odnosne zamenice kongruirajući ih sa imenicama *poslovođa*, *bekrija*, *vođe* i *vladike*. U grupi A, kod reči *poslovođa* i *bekrija*, samo je po jednom upotrebljena gramatička kongruencija. U grupi B nije bilo slučajeva gramatičke kongruencije sa ove dve imenice. Kod reči *vođe* i *vladike*, gde se u grupi A očekivala stopostotna gramatička kongruencija, uočeno je osam primera semantičke kongruencije (3 primera kod reči *vođe* i 5 primera kod reči *vladike*). U grupi B se, sa druge strane, očekivalo više primera semantičke kongruencije sa ove dve reči, ali uočena je samo u sedam primera (4 primera kod reči *vođe* i 3 primera kod reči *vladike*).

U četvrtom zadatku upitnika, ispitanici su mogli da biraju između gramatičke i semantičke kongruencije i u jednini i u množini kod imenica *bekrija*, *sudija*, *skitnica* i *sluga*. U grupi A, analiza je opet

pokazala da svi ispitanici u množini biraju gramatičku kongruenciju, dok je u grupi B bilo slučajeva semantičke kongruencije (kod imenice *bekrija* u množini je 6 puta „pobedila“ semantička kongruencija). U grupi A je u jednini sa imenicom *sudija* u svim rešenjima izabrana semantička kongruencija, ali je sa imenicom *sluga* dva puta izabrana gramatička kongruencija. Sa imenicama *bekrija* i *skitnica*, bilo je ukupno 6 rešenja u kojima je izabrana gramatička kongruencija (2 kod imenice *bekrija* i 4 kod imenice *skitnica*). I u grupi B je sa imenicom *sudija* izabrana semantička kongruencija u svim slučajevima, kao i sa imenicama *bekrija* i *sluga*, ali je sa imenicom *skitnica* čak 8 puta izabrana gramatička kongruencija.

U istraživanju je korišćeno ukupno 11 imenica iz prve grupe (*zanatlija, starešina, kolovoda, vojvoda, poslovođa, sudija i sluga* u jednini i *kolega, gazda, drvoseča, sudija, voda, vladika i sluga* u množini). Od ukupno 448 slučajeva kongruencije sa imenicama iz prve grupe u jednini, u 442 slučaja upotrebljena je semantička kongruencija. Od ukupno 512 slučajeva kongruencije sa imenicama iz prve grupe u množini, u 495 je upotrebljena gramatička kongruencija.

Tabela 6. Slaganje sa imenicama iz prve grupe po rezultatima ankete

	Gramatička kongruencija	Semantička kongruencija
Jednina	1%	99%
Množina	97%	3%

Isto tako, korišćeno je ukupno 11 imenica iz druge grupe (*kukavica, tvrđica, mušterija, uhoda, bekrija i skitnica* u jednini i *neznalica, pijanica, varalica, skitnica, budala, ulizica, lenčuga, bekrija* u množini). Od ukupno 448 slučajeva kongruencije sa imenicama druge grupe u jednini, u 216 se javlja gramatička kongruencija. Međutim, kada se izuzme imenica *bekrija*, kod koje je samo 3% ispitanika, i to iz grupe A, upotrebilo gramatičku kongruenciju, kod svih imenica preovlađuje gramatička kongruencija. Od ukupno 640 slučajeva kongruencije sa imenicama druge grupe u množini, u 630 slučajeva se javlja gramatička kongruencija.

To što ispitanici češće koriste gramatičku kongruenciju ne mora da znači da oni te osobe smatraju ženskim, već samo da im tako zvuči prirodnije i lepše.

Tabela 7. Slaganje sa imenicama iz druge grupe po rezultatima ankete

	Gramatička kongruencija	Semantička kongruencija
Jednina	48%	52%
Množina	98%	2%

Zaključak

U ovom radu na uzorku od 64 ispitanika pokazano je govornici srpskog jezika danas imenice III Stevanovićeve vrste koje mogu da označavaju osobe oba pola češće kongruiraju po obliku nego po značenju. Sa imenicama koje označavaju vršioce određenih funkcija koje su ranije obavljali samo muškarci i dalje se u najvećem broju slučajeva koristi semantička kongruencija u jednini. Sa imenicama koje označavaju nosioce određenih osobina u većem broju se koristi gramatička kongruencija. U množini se u najvećem broju slučajeva koristi gramatička kongruencija sa imenicama iz obe grupe. Bez obzira što su u gramatikama opisane i gramatička i semantička kongruencija sa ovim imenicama, trebalo bi i da se napomene da se gramatička češće sreće u savremenom jeziku.

Literatura

- Ivić M. 1960. Obeležavanje imeničkog roda u srpskohrvatskom književnom jeziku. *Naš jezik*, 10: 192-211.
- Ivić M. 2005. *O zelenom konju, Novi lingvistički ogledi*. Beograd: Slovoğraf
- Stanojčić Ž., Popović Lj. 2004. *Gramatika srpskog jezika. Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Stevanović M. 1986. *Savremeni Srpskohrvatski jezik II*. Beograd: Naučna knjiga
- Piper P., Antonić I., Ružić V., Tanasić S., Popović Lj., Tošković B. 2005. *Sintaksa savremenog srpskog jezika*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU

Ivana Mitrović

Grammatical and Semantic Congruence with Nouns of Stevanović's Third Group that Refer to Both Sexes

In this work the question of grammatical and semantic congruence has been discussed. When it comes to nouns that are of the feminine grammatical gender, but can indicate persons of both sexes, it is noticed that there are doubts about the congruence. The hypothesis is that grammatical congruence is used more often, whether the noun indicates a male

or a female. Two groups of people were given the same four tasks that would show which type of congruence they use more often. They were asked to fill in blanks with suitable adjectives, verbs, and relative pronouns and in the end to choose between the two types of congruence. In the first group, the sex of the person being referred to was not specified, but in the second group it was specified as male. The results show that grammatical congruence is used more often, especially in plural forms where it was used in 98 percent of cases. However, the most problematic is "the second Stevanović's" group because the usage of grammatical and semantic congruence is almost equal. 